

NYWERHEIDSONTWIKKELING IN SUID -AFRIKA*)

U het seker al baie keer die inleidingswoorde van 'n spreker gehoor dat dit vir hom 'n groot eer en 'n voorreg is om sy deurlugtige gehoor toe te spreek. U aanvaar dit waarskynlik as 'n konvensionele hoflikheid wat die spreker en sy gehoor 'n paar sekondes kans gee om mekaar te leer ken. Ek wil u egter die versekering gee dat ek dit werklik waardeur het toe ek byna 'n jaar gelede die uitnodiging ontvang het om u vandag toe te spreek. Ek het al die verskonings beskikbaar gehad om te bedank weens veeleisende werksaamhede, wat werklik waar is, en het nog boonop die deurslaggewende verskoning gehad dat vandag een van die min dae was wat ek by my familie tuis kon deurbring en eintlik *moes* deurbring, want dit is vandag ook my verjaarsdag. Ek het egter gevoel dat as 'n man 'n verjaarsdag wil vier nadat hy alreeds die amptelike aftree-ouderdom bereik het, hy dit nie beter kan doen as in die geselskap van honderde jong manne en vroue wat bymekaargekom het om hulle grade te ontvang en wat op die drumpel van hulle produktiewe lewe staan nie. My vrou en ek vier dus sommer my verjaarsdag terwyl ons saam met u die toekenning van u grade vier.

Ek het egter om baie belangriker redes as my onbenullige verjaarsdag die uitnodiging aanvaar om vandag hier op te tree. Dit het vir my die geleentheid gebied om 'n beskeie waardering uit te spreek in nagedagtenis van u oud-kanselier, dr. Frans du Toit, wat twee jaar gelede in Bangkok so skielik oorlede is terwyl hy nog aktief as leier van die handelsending na die Verre Ooste in belang van ons geliefde Vaderland opgetree het. Ek het die verpletterende nuus ontvang terwyl ek op 'n soortgelyke sending in Suid-Amerika was. Vir meer as veertig jaar was ons vriende. Ons was saam op die Universiteit op Stellenbosch en saam het ons baie keer gaan bergklim en saam dae lank uitgekamp toe daardie berge nog maar min besoekers gehad het. Ons was saam toe hy met sy baanbrekerswerk in Londen begin het, en daarna so baie jare saam in vrugbare werk in die bevordering van die ekonomiese ontwikkeling van ons land toe hy sekretaris van Handel en Nywerheid was, en saam het ons later gedien in die direksies van Foskor en Sasol.

*) Geleentheidstoetspraak by die gradeplegtigheid van die Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys op 27 April 1963 deur dr. H. J. van Eck, voorsitter van die Nywerheidsontwikkelingskorporasie.

Vir my was hy altyd nou verbonde aan Potchefstroom, want na ons saam in 1921 die Universiteit verlaat het, het hy direk na Potchefstroom gekom as redakteur van „Het Westen”, terwyl ek na Leipzig in Duitsland is. U eie Universiteit was toe net ’n jaar oud. Ek onthou nog die brief wat ek in Leipzig net 41 jaar gelede van hom ontvang het hier uit Potchefstroom, waarin hy my vra om tog te gaan verneem by ’n beroemde klavierfabrikant in Leipzig wat van die klavier geword het wat ’n baie gawe en goeie Potchefstroomse vriendin daar bestel het. Die opdrag het ek graag uitgevoer en soos u waarskynlik ook al klaar geraai het, is hy later met die einste gawe Potchefstroomse dame getroud. Ek het dus gevoel dat ek dit skuldig is aan sy nagedagtenis en aan ons jare van vriendskap om weens sy intieme verbinding met die Potchefstroomse Universiteit u uitnodiging aan te neem. Hy was ’n man van wie ons almal baie kan leer. So baie van ons *praat* heeldag van groot moontlikhede van wonderlike hulpbronne wat ’n roemryke toekoms byna outomaties sal verseker, maar so min van ons het die durf en vertroue om *self* die grootse skemas aan te pak en in werking te stel. Groot nywerhede en sakeondernemings kom nie vanself nie. Hulle ontstaan net as gevolg van die positiewe verantwoordelike besluite van kragdadige manne en vroue wat ook ten volle bewus is dat met hulle besluite hulle hul eie persoonlike vryheid en aansien op die spel sit. Frans du Toit was ’n man wat die durf gehad het om sulke besluite te neem en ook om die meegaande verpligtinge persoonlik te aanvaar. Hy was ’n *man* wat by sy treffende menslike gawes ook die gawe besit het om dinge aan die gang te kry; wat die vertroue in sy volksgenote gehad het dat hulle tot groot daede in staat was, en wat deur sy geloof en vertroue hulle tot grootse prestasies geïnspireer het. Hy het gehelp om ook die Potchefstroomse Universiteit se aansien en gestalte te verryk, en ek wil u gelukwens met u groot prestasies, wat seer seker in die toekoms nog ver oortref sal word.

’n Ander belangrike rede waarom ek u uitnodiging aanvaar het was die behoefte om ’n skuld van ’n ander soort af te los — ’n skuld wat nie eintlik direk betrekking op Potchefstroom het nie maar wat ek in die algemeen voel teenoor my voorgangers en ou leermeesters wat so hard gearbei het om rigting en vorming aan ’n onervare jongeling te gee toe hy 45 jaar gelede eers op die Universiteit gekom het. Ek staan dus vandag voor u om baie beskeie ook ’n bietjie rigting aan te dui of liever meer om u aan te moedig om met voller vertroue die toekoms aan te durf. Ek dink aanmoediging besit baie meer waarde as aanmaning.

Ek kom ook nie met die gedagte om enige verdere *kennis* in te pomp nie. As ek daartoe bevoeg was sou die tyd in elk geval ontbreek het, en wat die bevoegdheid betref het ’n baie goeie vriend van my net ’n paar dae gelede my ’n baie oulike les geleer wat my ook heelwat getroos het. Hy is ’n baie groot Suid-Afrikaner wat alom bekend, geag en bemind

is en ook 'n baie groot aansien in die buiteland geniet. Hy bekla by my sy onvermoë om die tyd te vind om werklik leiding te gee aan die klomp knap jong geleerdes wat onder hom werk, maar hy sê toe verder dat hy in elk geval twyfel hoeveel leiding hy hulle kan gee, want hulle gebruik in hulle geskifte sulke geleerde begrippe en terme dat hoewel hy self 'n oorsese doktorsgraad het, hy soms wonder of hy ooit werklik op 'n universiteit was. Sy ondervinding het weer 'n keer bewys dat die jongmense van vandag in 'n wonderlike nuwe wêreld van nuwe idees beweeg. Hulle beskik nie alleen oor baie meer kennis en baie meer feite as wat ooit in die verlede beskikbaar was nie, maar ook oor baie meer metodes en hulpmiddels, ook van meganiese en elektroniese aard, om die kennis en feite te verwerk en te organiseer in diens van die wetenskap en die mensheid. As ons oueres nie meer kan byhou nie troos ons onself met ons rypere ondervinding en grotere oordeelkundigheid, maar ek moet erken dat ek nie so seker is dat selfs hierdie troos op vaste werklikheid berus nie. Ek staan voor u as 'n wetenskaplike en meer bepaald as 'n chemikus, hoewel as 'n effens verdwaalde chemikus wat nog nie eintlik sy regte plek in die chemiese wêreld gevind het nie, maar ek wil u verseker dat op natuurwetenskaplike gebied die belangrikste vereistes is om sekuur en eerlik *waar te neem* en om ons waarnemings logies en stelselmatig te interpreteer. Ons probeer om die geheime van die natuur te peil en in ons tegnologie probeer ons om hierdie kennis sitematies en kunstig toe te pas om 'n beter beheer en benutting van ons natuurlike omgewing te verkry.

Dit is die eerlike en korrekte waarneming, met korrekte afleidings en toepassings, wat deurslaggewend is in die natuurwetenskap en in die tegnologie, en nie die krag van 'n dinamiese of oorweldigende persoonlikheid nie, nie die gesag of ouderdom nie. U sien dus dat as goed opgeleide jongmense van vandag u as geleerdes en wetenskaplikes eintlik op gelyke voet met u ouere kollegas kan presteer, en ek wil die woord „kollega” benadruk. U sal onthou dat Walter Ostwald gesê het dat as 'n jong natuurwetenskaplike hy by sy 24e jaar nog nie 'n buitengewone prestasie gelewer het nie, daar min kans was dat hy dit wel daarna sou doen. Daar was natuurlik buitengewone uitsonderings soos Max Planck, wat met baanbrekende nuwe gedagtes op 'n baie latere leeftyd voor die dag gekom het, en dit is hierdie uitsonderings wat ons oueres nog altyd die aanmoediging en aansporing gee dat ons tog nog 'n kans het om met 'n skitterende of opsienbare wetenskaplike prestasie voor die dag te kom. Ek wil u egter ook vertel wat dr. Hendrik van der Bijl jare gelede aan my gesê het toe ek op grond van my jeug weggekram het van 'n groot verantwoordelikheid. Hy het gesê dat hy nog nooit 'n belangrike saak onderneem het wat hy nie beter kon gedoen het as hy vyf jaar jonger was nie.

Ons het netnou gesê dat die wetenskap ons in staat stel om groter beheer en benutting van ons omgewing te verkry. Daar is seker baie mense wat nie sal saamstem as hulle dink aan die gevare van atoombomme, gifstowwe en so meer nie. Ons moet erken dat enige kennis misbruik kan word tensy kennis op 'n hoë etiese grondslag toegepas word. Ons almal kom daaglik onbewus in aanraking met sulke moontlikhede vir die misbruikte toepassing van kennis, maar ons dink nie daaraan nie omdat ons lewensbeskouing ten goede georiënteer is. Ons wil dus nie op hierdie *negatiewe* aspek verder ingaan nie. In die algemeen kan ons sê dat deur die betere beheer van ons omgewing en deur die doelgerigte en doeltreffende benutting van ons natuurlike hulpbronne duisende miljoene vandag in staat gestel word om minder tyd te bestee aan die blote stryd om bestaan en meer tyd aan die verskerping en verryking van die menslike gees en intellek en vir produktiewe diens aan die mensheid. Dit lyk vir my dat ons waarde as mense en burgers van ons land bepaal sal word deur die mate van pligsbesef en verantwoordelikheid wat ons aan die dag lê in die vrugbare benutting van die *vrye tyd* en energie wat nou tot ons beskikking is nadat die blote bestaansvereistes bevredig is. Vir die meeste mense in Suid-Afrika is daar eintlik vandag geen bestaansprobleem wat voedsel en huisvesting betref nie en nog nooit in ons geskiedenis was daar sulke moontlikhede vir die bevrediging van geestelike behoeftes en vir die lewering van diens in ons eie land nie. Hierdie moontlikhede bestaan tot 'n nog groter mate in die buiteland, waar daar in baie gevalle ook baie hoë salarisse aangebied word. Die versoeking is dus groot vir ondernemingslustige jongmense om ander lande te leer ken waar hulle bekwaamheid baie gou erken word in die aanbidding van buitengewoon aantreklike werksomstandighede. Met groot ondervinding van baie lande van die wêreld is dit my oorwoë mening dat daar min lande is waar manne en vroue sulke geleenthede het vir navorsing van alle aard onder sulke gunstige omstandighede en sulke moontlikhede vir diens aan die mensdom as in die Republiek van Suid-Afrika. Ander lande het baie beter en groter toerusting en in die wetenskappe waar duur toerusting en masjiene noodsaaklik is het ons natuurlik 'n groot agterstand. Ek wil u egter daaraan herinner dat toerusting en masjiene nie alles is nie. Een masjien kan miskien die werk van 'n honderd gewone mense doen, maar geen masjien kan *een* buitengewone mens vervang nie. Ons groot probleme bied juis die grootste en mees stimulerende uitdagings aan ons vernuf, verstand en menslikheid. Ons verskillende bevolkingsgroepe met hulle vaste eie gewoontes bied navorsingsmoontlikhede in die mediese wetenskappe, in die natuurwetenskappe en in die sosiale wetenskappe.

Wat groeiemoontlikhede betref, hoef ons nie ver te soek na voorbeelde uit die verlede wat ons 'n beeld van die toekoms mag gee nie.

U die Potchefstroomse Universiteit het in 1921 met 52 studente begin en nou het u veertig maal so veel en nog is daar 'n groot tekort aan wetenskaplikes in Suid-Afrika. Hierdie tekort begin in ons skole, waar daar 'n tekort aan gekwalifiseerde onderwysers in die natuurwetenskappe is. Volgens 'n opname wat deur die Departement van Onderwys, Kuns en Wetenskap gemaak is, is die persentasie van onderwysers in die natuurwetenskappe in ons sekondêre skole, wat meer as een jaar opleiding op Universiteit ontvang het, in meeste gevalle onder die 60%. Wat betref fisika en chemie het net 58.7% van die betrokke onderwysers meer as 'n jaar Universiteits-opleiding gehad. Verder is minstens 25% van die personeel wat verantwoordelik is vir onderrig in fisika en chemie in ons hoërskole, nie gekwalifiseer nie. Ons moet dus nog baie verrig in verband met die onderrig in die wetenskap.

Die tekort aan opgeleide skeikundiges is nog groter as in baie van die ander natuurwetenskaplike vakke, en hier moet u my toelaat om 'n bietjie langer te praat oor 'n gebied waar ek eintlik tuis is. Ek het alreeds gesê dat ek 'n chemikus was. Ek het nie gepraat van 'n skeikundige nie, want ek glo nie dat hierdie *ou* woord, byna uit die dae van die alchemie, die dinamiek van die moderne chemiese wetenskap weerspieël nie, wat nou selfs so vat-vat aan die geheime van die lewe en oorerwing in die wonderlike struktuur van ribonukleïensuur. Die kernfisikus met sy atoomsplitsing en die fisikus met sy spektrometriese bepalinge is in baie opsigte meer van 'n skeikundige as die moderne chemikus wat steeds besig is om nuwe produkte op te bou en saam te stel; baie van hierdie nuwe produkte kom nêrens in die natuur voor nie. Hierdie soort chemikus behoort eintlik 'n „Koppelkundige” genoem te word i.p.v. 'n skeikundige, hoewel ons natuurlik baie belangrike onontbeerlike skeikundiges onder ons geledere tel. Nou sal party van u wonder waarvan ons eintlik praat, want hoewel die chemiese nywerheid die vinnigste groeiende nywerheid in die wêreld is, en die chemie 'n rol speel in omtrent die laaste ding wat ons in ons moderne lewe gebruik of wat ons teenswoordige lewenspeil help handhaaf, is baie van ons totaal onbewus van sy belangrikheid. Dit is seker omdat ons gewoon is om dit te aanvaar soos die lug wat ons inasem of die lig van elke dag.

En tog is die chemiese kuns diep gewortel in ons eie boerelewe. Ek wil nie uitwei oor die boerate nie, party waarvan gehelp het om ons volk gesond te maak, maar party waarvan net die sterkstes kon oorlewe. Elke boervrou kan seep kook en dit was my eerste bewuste kontak met 'n chemiese proses. Hierdie skynbaar eenvoudige proses is die basis van geweldige chemiese nywerhede, wat nie alleen die fabrikasie van verskillende seepsoorte behels nie maar ook 'n hele klomp ketting-nywerhede wat die grondstowwe maak en wat die afvalprodukte verwerk.

Lever Bros. alleen gee ongeveer R200 miljoen jaarliks uit net om hulle produkte te adverteer. Daar is nie meer baie boere wat vandag nog self velle op die plaas looi nie, maar in die ou dae was dit noodsaaklik. Dan was dit noodsaaklik om te weet hoe om voedsel te bewaar, te droog, in te lê en in te maak.

Selfs by die huishoudelike bak van brood en die maak van botter en kaas speel chemiese beheer êrens in die proses 'n vername rol, maar in die fabriek 'n noodsaaklike rol. Hierdie paar voorbeelde is genoeg om aan te dui hoe die nyweraar, maar veral die chemiese nyweraar, die huishoudelike werk van die vrou makliker gemaak het en haar feitlik van haar vroeëre huishoudelike slawerny bevry het. Die moderne vrou toon dan ook haar uitbundige dankbaarheid aan haar bevryders deur die grootste koper te wees van alle moontlike chemiese produkte wat in die kleinhandel kom — party van hulle van twyfelagtige waarde.

Ons eie nywerhede het ontwikkel uit die aktiwiteite wat vroeër in elke huis plaasgevind het. So het die seepfabriek, suiwelfabriek, inmaakfabriek, suiker-, voedsel- en drankfabriek en looierye ontstaan. Daarna het gekom springstowwe vir die mynbou, en ons het nog die twee grootste springstof-fabriek in die wêreld. Die een is drie keer so groot as die ander en so kan u besef tot hoe 'n mate die grootste in Suid-Afrika die ander springstof-fabriek in die wêreld oortref.

Hoewel mynbou dus die hoofbasis vir die oorspronklike ontwikkeling van die chemiese bedryf in Suid-Afrika was, was daar ook ander faktore wat bygedra het tot hierdie ontwikkeling. So vind ons bv. dat met die ontwikkeling van die suikernywerheid in Natal daar ook 'n maatskappy in 1914 gestig is vir die vervaardiging deur fermentasie van melasse, van industriële alkohol vir motorbrandstof. Dan was daar ook die behoefte aan chemikalieë vir ons groeiende landboubedryf. So het daar produkte soos swael vir wingerdstokke ontstaan en kalkswael in 1914. Later het ons kopersulfaat, loodarsenaat, natriumarsenaat ens. vervaardig en verder ontwikkel volgens ons benodigdhede. Wat betref bemestingstowwe het ons egter eers in 1921/22 fasiliteite geskep vir die vervaardiging van superfosfaat, en dit is gevolg deur 'n ammoniaksintese-fabriek in 1931, tesame met fasiliteite vir die vervaardigings van salpetersuur en ammoniumnitraat. Elke stap was op sy tyd 'n baanbrekerstap en het moed gekos.

Die naoorlogse tydperk het 'n merkwaardige ontwikkeling beleef met die stigting in 1954 van ons eie olie-uit-steen-kool-onderneming en dit het ook nuwe moontlikhede geskep vir die ontwikkeling van die organiese chemiese nywerhede in Suid-Afrika. Die vooruitsigte van die petrochemiese nywerheid is verder ook verbeter deur die stigting van 'n paar olieraffinaderye by die kus.

Die anorganiese chemiese bedryf het ook goeie vordering gemaak in die naoorlogse tydperk. Daar was die talle swaelsuurondernemings om in die behoeftes van die uraanbedryf te voorsien, en geweldige uitbreiding het plaasgevind in die vervaardiging van papier en houtpapier, bemestingstowwe, bytsoda, chloor, insekdodende- en ontsmetmiddels, dipstowwe, ens. en die ontginning en behandeling van rotsfosfaat vir die kunsmisbedryf.

Ons staan vandag in die middel van groot nuwe ontwikkelings. Verskeie van ons belangrike nywerhede — yster en staal, olie-uit-steenkool, chemiese produkte, fosfate, springstowwe, papier, kunsvesels en ander tekstiele om maar 'n paar te noem — is tans besig met groot uitbreidingsplanne. Dan is daar ook nog belangrike nuwe nywerhede soos bv. kunsrubber, poplien en 'n groot koperprojek in Noord-Transvaal wat in die nabye toekoms werklikheid gaan word. Met al hierdie nuwe ontwikkelings, wat die hoogste eise stel aan die wetenskaplikes, kom daar ook nuwe en revolusionêre prosesse, en dit is noodsaaklik dat Suid-Afrika tred moet hou met hierdie nuwe ontwikkelingspatrone en -neigings. So bv. is daar vandag 'n oorproduksie van olie in die wêreld, en die uitwerking hiervan kan nie in Suid-Afrika in die toekomstige ontwikkeling van ons chemiese bedryf uit die oog verloor word nie. Ons kan dit nie bekostig om hierdie goedkoop grondstof vir baie chemiese nywerhede te veronagsaam nie, hoewel ons ryk neerslae van steenkool het, wat self een van ons waardevolste grondstowwe vir die chemiese nywerheid is. Olie en gas het 'n omwenteling in die kragvoorsienings- en chemiese nywerhede van die hele wêreld veroorsaak. Verskeie van ons chemiese projekte soos butadien en stireen vir kunsrubber — en etileen vir poliëtileen — sal 'n integrale deel van ons olie-uit-steenkool-onderneming uitmaak. 'n Ander belangrike ontwikkeling wat nog altyd van die begin van Sasol beoog was, is die lewering van pyplyngas aan die Vaaldriehoek en die Rand, en dit word tans oorweeg.

Die Suid-Afrikaner is 'n goeie chemikus en ons prestasies op chemiese gebied bewys dit ten volle. Die Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys het weereens die regte aanvoeling getoon vir ons land se behoeftes sowel as vir die aanleg van ons volk, toe hy besluit het om 'n nuwe Departement vir Nywerheidschemie te stig. Dit is waarskynlik weens hierdie stap dat u my gevra het om vandag hier op te tree. Dit is vir my 'n groot eer om u vandag persoonlik te kom gelukwens met hierdie groot stap en ook met u aanstelling van professor S. T. Ligthelm as hoof van hierdie Departement. Hy was 'n baanbrekende medewerker by baie van die groot ontwikkelings wat ons genoem het en 'n waardevolle kollega ook by die N.O.K.

Waar ek nou die N.O.K. genoem het wil ek net iets omtrent geld sê.

Soos u weet is die N.O.K. gestig om die ontwikkeling van nywerhede te help finansier. Dit is natuurlik byna vanselfsprekend dat ons almal individueel omtrent altyd platsak is, maar wat die finansiering van nywerhede deur die N.O.K. betref het ons nog nooit in die 23 jaar van ons bestaan 'n nywerheidsvoorstel van die hand gewys weens gebrek aan geld nie. Ook met die groot uitbreidingsplanne wat ek genoem het en waartoe die N.O.K. in baie gevalle niks bydra nie, kan die finansiering hoofsaaklik uit eie bronne geskied, hoewel ons natuurlik altyd buitelandse kapitaal en ondernemings verwelkom. Dit is weereens 'n beeld van die geweldige krag wat die Suid-Afrikaanse volk besig is om op te bou. Net in die afgelope paar jaar kon ons merk hoe die ekonomiese gestalte en aansien van Suid-Afrika vinniger uitgerank het. Hierdie krag berus nie op die blote beskikbaarheid van grondstowwe of minerale nie; dit berus op kennis, energie en dryfkrag, tug en orde en die organisasie en bestuursvermoë om al die belangrike produksiefaktore doeltreffend te mobiliseer. Daarin lê ook u taak en verpligting, en in die vervulling van daardie taak sal u die grootste bevrediging uit die lewe put.

Baie van u begin nou u loopbaan in ons land, wat die volgende status in Afrika deur eie energie behaal het. Met een vyftiende van die totale bevolking van Afrika produseer ons een vyfde of 20% van alle inkomstes in Afrika. Ons netto binnelandse produksie beloop nou R5003.9 miljoen of R300 per kop van ons totale bevolking, en hierdie inkomste per kop is drie maal so hoog as die gemiddelde vir Afrika. Dit behoort u strewe te wees om hierdie inkomste per kop in u aktiewe leeftyd minstens te verdubbel.

Die bruto waarde van ons nywerheidsproduksie was in 1960/61 reeds R3176 miljoen.

Dit behoort nie 'n onmoontlike taak te wees om hierdie bruto waarde elke tien jaar te verdubbel nie. Ons produseer 60% van alle elektriese krag wat op die vasteland van Afrika opgewek word of anderhalf maal so veel as die hele res van Afrika. Hierdie totale krag is gelyk aan die opwekking van 1950 van 'n wêreldmag soos Italië. Sedert daardie tyd het hulle produksie elke tien jaar verdubbel, en dit kan ons in die toekoms ook doen want ons het dit in die verlede gedoen. Dit beteken dat ons in die volgende tien jaar net soveel moet uitbrei as van die begin van ons nywerheidsgeskiedenis tot nou. In elk geval is ons elektrisiteitsopwekking per kop van die totale bevolking gelyk aan die Britse syfer net 6 jaar gelede, m.a.w. ons staan in die middel van die elektroniese eeu met al sy meganisasie, elektrifikasie en outomatisasie en met al sy eise aan die hoogste menslike vernuf en opleiding. U hoef nie te skrik vir die paar toekoms-mikpunte nie. U voorgangers het soortgelyke doelwitte behaal en u kan nog meer behaal want u is beter toegerus as hulle. U

kan u skuld aan die verlede vereffen deur met u prestasie u nakomelinge in u skuld te plaas.

Ek wil u almal alle sukses toewens in u toekoms. Ek beny u in daardie toekoms, want u kan in die volgende jare help om die 20e eeu in ons geskiedenis te laat voortlewe as die goue eeu van die Suid-Afrikaanse Republiek.

H. J. van Eck.

Pretoria.